

HARİMÎ'NİN MANZUM MEKTUBU

Doç. Dr. Ahmet İÇLİ*

Öz

İletişim ve haberleşme, insanoglundun önemli olgularından biridir. İnsanoğlundun duygu, düşünce, fikir ve hedeflerini açıklama ve paylaşma arzusu ile yazılmış birçok eser mevcuttur. Bunlardan biri de değişik amaçlarla yazılan mektuplardır. Mektup insanlık tarihinin önemli iletişim araçlarından sadece birisidir. Farklı türleri olmakla birlikte özellikle özel mektuplar, uzakta olan birisine olan özlem ve hasret konularının yanı sıra daha önce yaşadığı bir yeri / çevreyi özleme, hatırlama, sorma ve ilgilenme amacıyla kaleme alınabilirler. Muhteva olarak mektupların bir bölümünü edebî mektuplar oluşturmaktadır. Edipler, şair ve yazarlar şiir ve edebiyat sanatı hakkındaki düşüncelerini çeşitli mektuplar vasıtasıyla dile getirebilmektedirler. Klâsik Türk (Divan) Edebiyatı'nda şiir veya düzyazı formunda yazılmış birçok mektup örneği bulunur. Bunların bazıları ediplerin divanlarında, çeşitli şiir ve nesir mecmualarıyla münşeat ve mektup mecmualarında kayıt altına alınmış olabilirler. Muhteva olarak çeşitlilik arz etmesine karşın edebî mektup özelliği taşıyan manzum bir mektup kaleme alan şairlerden biri de Harîmî'dir. Şair mektubunu, duygu ve düşüncelerini rüzgâra / havaya açıktayp onun vasıtasıyla haber gönderip alma ekseninde yazmıştır. Harîmî'nin mektubu Kâsımî Mecmuası'nun, manzum mektuplar bölümünde bulunmaktadır. Bu makalede, Harîmî'ye ait manzum mektup öncelikle Latin harflerine aktarılacak, ardından içeriği hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Mektubun Arap harfli tıpkıbasımı ise ek olarak verilecektir.

Anahtar kelimeler: Harîmî, Mektup, Manzum Mektup, Mecmua, Bağdat, Edebî Mektup.

Harîmî's Poetic Letter

Abstract

Communication is an important phenomenon for human life. There are many works written with the desire to explain and share the feelings, thoughts, ideas and goals of mankind. One of them is letters written for different purposes. The letter is only one of the important communication tools in human history. Although there are different types, especially private letters, longing and

* Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı ve Sanatları Anabilim Dalı.

longing for someone who is far away, as well as a place / environment previously lived, remember, and can be written for interest. Literary letters constitute part of the letters. Authors can express their thoughts about poetry and literature through various letters. There are many examples of letters written in Classical Turkish (Divan) Literature. Some of them may be recorded in their own poetry books, in their divan or in various magazines. One of the poets who wrote a poem with a literary letter is Harîmî. The poet wrote his letter on the axis of explaining his thoughts and feelings to wind / air and sending news through him. The letter of Harîmî is found in the Qasimî Compile/magazine. In this article, Harîmî's letter will first be transferred to Latin letters and then its content will be evaluated. The facsimile of the work with Arabic letter will be given in addition.

Keywords: Harîmî, Letter, Verse Letter, Macmua/Compile, Baghdad, Literary Letter.

Giriş

İnsan yaşamında önemli bir yeri olan iletişimin farklı formlarından biri de mektuplardır. Farklı türleri olmakla birlikte bunlar arasında özel mektupların önemli bir yeri vardır.

Birçok mektupta özlem ve hasret gibi temaları bulmak mümkündür. Bu özlem, yaşayan birilerine olabildiği gibi yaşanılan bir mekâna, bir çevreye veya edebî geleneğe olabilmektedir. Mektuplarda, özellikle sevgi bağlamında duygu ve düşünceler dile getirilmekte, hasrete konu olan durumlar paylaşılmakta, hal-hatır sorulmakta, bazen de şehir tasvirleri ve tarifleri yer almaktadır.

Mektup türlerinden biri de hiç şüphesiz edebî mektuplardır. Bu mektupların bir kısmında *poetik* algı görülmekte; şairler ve şiir sanatları tartışılmaktadır. Birçok edebî mektupta şair, kendi şiir sanatı ve şiirleri hakkında da değerlendirmelerde bulunabilmektedir. Bunun yanı sıra beğendiği veya önerdiği şairler ile hatalı ve sorunlu gördüğü şairleri, şiirleri ve edebî yaklaşımları eleştirebilmektedir.

Klâsik Türk (Divan) Edebiyatı'nda, çeşitli nazım türleri ve ifade yolları kullanılarak birçok eser kaleme alınmıştır. Bunlar arasında önemli bir yere sahip olan tür, hiç şüphesiz mektuplardır. Kimi zaman özel, kimi zaman da edebî olarak yazılan mektuplar döneme ait birçok algı ve olguyu günümüze aktarmaktadır. Bir yönüyle Klâsik Türk (Divan) Edebiyatı geleneğinde yazılmış, gönderilsin veya gönderilmesin yazılan her metin, aslında bugüne gönderilmiştir, denilebilir. Bu eserler bize insanlık tarihi, medeniyeti ve kültürüne ait hiç olmazsa bir öğeyi tanıtmaya özelliğine sahiptirler.

Klâsik Türk (Divan) edebiyatında yazılmış birçok manzum mektup örneği bulunur.¹ Bunlardan biri de Harîmî tarafından kaleme alınmıştır. Harîmî'nin bu eseri yazma bir mecmuanın manzum mektuplar bölümünde bulunmaktadır.

Harîmî'nin mektubunun klâsik mektup anlayışına uygun olarak, bir araç kullanılarak gönderilip gönderilmediği veya karşı tarafa ulaşıp ulaşmadığı

¹ Klâsik Türk (Divan) edebiyatında yazılmış manzum mektuplar hakkında bazı yazılar kaleme alınmıştır. Bu çalışmaların büyük bir bölümünü Ahmet İçli'nin "Mardinli Akli ve Manzum Mektubu" adlı makalesinde bulmak mümkündür. Geniş bilgi için kaynakçada verilen eserlere ve İçli'nin çalışmasına bakılabilir.

bilinmemektedir. Eser, şairin kendi duygu ve düşüncelerini bu formda belirtmiş olduğu manzum bir metni de olabilir. Şair ve yazarların kendi eserlerini başkalarına mektup formu dışında gönderebildiği de dikkate alındığında, herhangi bir şiirin de başkalarına gönderilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu eserin, şairin bir yönüyle merak ettiği ve yazmayı veya aktarmayı düşündüğü hayallerinin bir yansıması olduğu söylenebilir. Eserde adı geçen ölmüş şahıslara ve bazı mekânlara selam söylenmesi, birinci elden selamın bu kişilere ve mekânlara değil bunlara olan manevi bağlılık ve özlemin göstergesi olduğu söylenebilir.

Mektupta dikkat çeken unsurlardan biri, duyguların ve düşüncelerin saba yeli / rüzgâr vasıtasıyla ifade edilmesidir. Klâsik Türk (Divan) edebiyatında mektup olsun veya olmasın alegorik unsurlar kullanılarak duyguların uzak yerlere veya başkalarına aktarılma tekniğinin / tarzının kullanıldığı görülmektedir. Harîmî de taşıma ve iletme kavramlarıyla simge değer kazanan “rüzgâr” vasıtasıyla duygu ve düşüncelerini iletme gayretindedir.

Çalışmamızda öncelikle mektubun geçtiği mecmuanın ve manzum mektuplar bölümünün kısa tanıtları yapılacaktır. Ardından şair ve eseri hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Eserin içerik analizinin yapıldığı bölümden sonra Harîmî'nin manzum mektubunun yeni harflere aktarımı yapılacaktır. Çalışmamızın sonunda mektubun Arap harfli tıpkı basımına yer verilecektir. Böylelikle okumada varsa hatalarımız konuyla ilgilenen kişilerin dikkatine sunulacaktır.

1. Mektubun İçinde Yer Aldığı Yazma Eser: Kâsımî Mecmuası²

Harîmî'nin kaleme aldığı mektup, Kâsımî tarafından H. 1034 /M. 1625 yılının Recep ayında tamamlanan³ bir yazma mecmuada geçmektedir. Mecmuada birçok manzum ve mensur eser bulunur. Manzum bir divan özelliği gösteren ve farklı şairlere ait aynı kafiyeli şiirleri barındıran bölüm, eserin nazire mecmuası özelliğinde olduğunu göstermektedir.

Bahrü'l-Maarif olarak da isimlendirilen Kâsımî Mecmuası, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Yazma Eser Salonu'nda Ağâh Sırrı Levend yazmaları arasındadır. Eser ASL 625 Mec 83 künyesi ile kayıtlıdır. Eserin yazarı, Seyyid Kasım b. Seyyid Abdullah b. Seyyid Murtaza b. Seyyid Abdulgafurü'l-Hüseynî'dir.

Büyük oranda divanî hat (yazı stili) ile kaleme alınan mecmua 269 yapraktan oluşmaktadır. Manzum ve mensur birçok yazıyı/eseri/şiiri barındıran mecmuanın sayfa kenarlarında da ana metin kadar şiir bulunmaktadır.

Kâsımî Mecmuası'nın adının Sandukatü'l-Maârif ve Mecmuatü'l-Letâyif olarak da değerlendirileceği mecmuanın başında belirtilmektedir.⁴

² Çalışmamızda, Kâsımî Mecmuası, alıntılarda kısaltılmış şekliyle “KM” olarak verilmiştir.

³ KM 127a; Mecmüadan yaptığımız alıntılar ve bilgiler yaprak sistemine göre verilmiştir. Buna göre; “a” ifadesi bahse konu bilginin ilgili yaprağın ön yüzünde olduğunu gösterirken “b” ifadesi ise ilgili yaprağın arka yüzünden alıntı yapıldığını göstermektedir.

⁴ KM 5a.

Mecmûada, kendisi de şair olan Kâsımî'nin şiirleri mevcuttur. Bunun yanı sıra özellikle Bağdat ve Musul (Irak) çevresi şairlerinin şiirlerini görmek mümkündür.

2. Mecmûadaki Manzum Mektuplar Bölümü

Kâsımî Mecmuası, birçok bölümden oluşmaktadır. İlk sayfalarında şiir sanatı ile ilgili mensur bölüm, sonrasında nazire gazeller bölümü gelmektedir. Birçok nazım şeklini barındıran mecmûada Türkçe ve Farsça *bahr-ı tavilleri* de görmek mümkündür. Mecmuanın bir bölümünde⁵ de kıta nazım şekliyle yazılmış her biri farklı şairlere ait farklı dört manzum mektup bulunur:⁶

2.1. Bağdatlı Ruhî'nin Mektubu

Mektup, mecmûanın 165a-166a yaprakları arasında bulunur. Esere, “*Mektûb-ı Rûhî-i Bağdâdî*” başlığı verilmiş olup beyit sayısı 41'dir. Mektup, Rûhî'nin Divanı'nda 42 beyit olarak geçmektedir.⁷

2.2. Süheylî'nin Mektubu

Süheylî'ye ait mektup, mecmûada 52 beyit olarak 166a-167b yaprakları arasındadır. Mektup, Süheylî Divanı'nda 56 beyit olarak geçmektedir.⁸

2.3. Mardinli Aklî'nin Mektubu

Aklî'nin mektubu, mecmuada 167b-169a yaprakları arasında bulunur. Kıta nazım biçimi ile kaleme alınan eser, yeni yazıya aktarılmıştır.⁹

2.4. Harîmî'nin Mektubu

İncelemeye esas mektuptur. Eser, mecmuanın 169a-170b yaprakları arasında bulunur. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde mektup hakkında geniş bilgi sunulacaktır.

3. Mektubun Şairi Harîmî ve Mektubun Yazım Yılı

Kâsımî mecmuasının manzum mektuplar bölümünde “*Mektûb-ı Harîmî Efendi*” başlığı ile verilen bilgiye bakıldığında mektubun yazarının/şairinin Harîmî Efendi olduğu söylenebilir. Ayrıca şiirin son beytinde şairin mahlası da geçmektedir.

Klâsik Türk (Divan) Edebiyatı'nda Harîmî mahlasıyla şiirleri bulunan birden fazla şair vardır. II. Bayezid'in oğlu Şehzade Korkud'un da Harîmî mahlasını kullandığı bilinmektedir. Fakat mecmuada mektubu geçen şairin hangisi olduğu hakkında net bilgi yoktur.¹⁰

⁵ KM 166a-170b arasında.

⁶ Bu dört mektup başta olmak üzere, Mektuplar bağlamında, Şairler ve Şiir algıları konulu bir makalemiz yazım aşamasındadır (Yazarın notu).

⁷ Coşkun Ak, *Bağdatlı Rûhî Divanı*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001, s. 158-161.

⁸ Mektubun şairin divanında geçen nüshası için bkz. M. Esat Harmancı, *Süheylî Divanı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, Ankara 2017, Erişim linki: <http://ekitap.kultur-turizm.gov.tr/Eklenti/55750,suheylî-divanıpdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 07.03.2018, saat: 11.23.

⁹ Ahmet İçli, “Mardinli Aklî ve Manzum Mektubu”, *Litteraturca, Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 4, Issue: 3, Summer 2018, (739-767), Doi Number: 10.20322/littera.429172.

¹⁰ Bu şairler için kaynakçada verilen tezkirelere bakılabilir.

Mektubun yazım yılı konusunda fikir beyan etmek güçtür. Çünkü mektubun yazımı ile ilgili bir tarih ve yıl bilgisi yoktur. Fakat mecmuanın yazım yılı ve mektubun içeriğinde bazı ipuçları söz konusudur.

Öncelikle mektubun içinde bulunduğu mecmuanın yazım tarihine bakmak gerekmektedir. Mecmua, yukarıda belirtildiği üzere M. 1625 yılında tamamlanmıştır.¹¹ Bu durumda bahse konu şiirin bu tarihten önce yazılması gerekmektedir.

Mektubun içeriğine bakıldığında; mektupta bahsi geçen şairlerden ölmüş ve yaşamakta olanlar hakkında yapılan tüm değerlendirmeler bağlamında mektubun en geç 1594 ile 1585, en erken de 1582 yılında yazıldığı söylenebilir. Bu bilgilere göre mektup 16. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınmıştır.

Kaynaklar, bu yüzyılda yaşamış Kütahyalı Harimî'den bahsederler. Çalışmamıza esas mektubun yazarının Kütahyalı İbrahim Harimî olduğu tahmin edilmektedir.¹² Harimî'nin babası da şair olup Rahimî mahlasıyla şiir yazmıştır, divanı vardır.¹³ İbrahim Harimî iyi bir şair olmanın yanı sıra birçok savaşı ve zaferi dile getiren eserleriyle tarihçi yönü de olan önemli bir şahsiyettir. Harimî'nin M. 1575'li yıllarda Bağdat'a geldiği, bazı evliya türbeleri ile aralarında Hz. Hüseyin'in olduğu Kerbela şehitleri için şiirler yazdığı belirtilmektedir.¹⁴

İncelemeye esas mektubun içeriğinde Bağdat'ta bulunan bazı evliyalar hakkındaki duygu ve düşünceleriyle birlikte Bağdat'ta yaşayan şairlerin bulunması, bu mektubun İbrahim Harimî tarafından kaleme alındığına işaret olabilir.

Harimî'nin Bağdat'ta iken henüz Harimî mahlasını kullanmadığı, 1581 yılından sonra kaleme aldığı şiirlerinde ise bu mahlası sıklıkla kullandığı belirtilmektedir.¹⁵ İncelemeye esas mektupta şairin mahlasının Harimî olarak geçmesi, bu şiirin de 1581 yılından sonra kaleme alındığına bir işarettir.

Mektupta Harimî'nin hakkında bilgi verdiği kişilerden biri de kardeşidir:

*Sa'adethānesi hürrem olan meh-rü güzellerle
Karındaşum efendüm **kâtib-i dīvāna** 'aşk eyle (b. 24)*

Görüldüğü üzere şahsın adı belirtilmemiştir. Fakat "*kâtib-i dīvān*" ifadesi, birçok açıdan yeni bilgiye kapı aralamaktadır. Tespitlerimize göre, kaynaklarda Rahimî-zâde künyeli "*İntizâmî*" mahlaslı bir şair bulunmaktadır.¹⁶ İntizâmî

¹¹ KM 127a.

¹² Şairin hayatı hakkında verdiğimiz bilgiler için öncelikle kaynakçada belirtilen tezkirelerden özellikle Ahdî tarafından hazırlanan "*Gülşen-i Şuarâ*", (Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şuarası*, AKM Yayınları, Ankara 2005) edebiyat kaynaklarından ve akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Şair üzerine yapılan son çalışmalardan biri de şudur: Günay Karaağaç - Adnan Eskikurt, *Rahimizâde İbrahim Çavuş, Harimî Kitab-ı Gencine-i Feth-i Gence*, Çamlica Yayınları, İstanbul 2010. Bu eserde İbrahim Harimî ve eserleri hakkında daha geniş bilgiler bulunmaktadır.

¹³ Ahmet Mermer, *Kütahyalı Rahimî ve Divanı*, Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları, İstanbul 2004. Bu eserde, şairin oğlu olan Harimî hakkındaki bilgi Ahdî'ye atfen verilmiştir. Bkz. s. 14.

¹⁴ Solmaz, *a.g.e.*, s. 263.

¹⁵ Karaağaç - Eskikurt, *a.g.e.*, s. 39-40. Ayrıca bkz. <https://ottomanhistorians.uchicago.edu/sites/ottomanhistorians.uchicago.edu/files/rahimizade.pdf>, Erişim tarihi: 19.05.2019.

¹⁶ İntizâmî hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Arslan, *İntizâmî*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS), 2014, Erişim tarihi: 17.03.2019, <http://www.turkedebiyatuisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2841>.

“*divan kâtipliği*” görevinde bulunmuştur. *Sûrnâme-i Hümayûn*, İntizâmî'nin eserlerinden biridir. Bu eser Sultan III. Murad'ın şehzadesi III. Mehmed için 1582 yılında yapılan muhteşem düğünü anlatmaktadır.¹⁷ Bu vesileyle İntizâmî'ye “*divan kâtipliği*” görevi verilmiştir. Şair Harimî'nin de “*Rahîmizâde*” künyeli olması her ikisinin kardeş olabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Şairin kardeşine Bağdat'a gönderdiği mektup vesilesiyle selam söylemesi, İntizâmî'nin bir dönem Bağdat veya çevresinde çeşitli görevler için bulunduğu dair önemli bir ipucu mahiyetindedir. Harimî'nin, kardeşi olduğunu tahmin ettiğimiz İntizâmî'den *divan kâtibi* olarak bahsetmiş olması da eserin en erken M. 1581-1582 yılında kaleme alındığına işaret eden önemli bir veridir.

Harimî'nin, Ahdî'nin hayatta olup olmadığı ve halinin nasıl olduğunu sorduğu mektuba bakıldığında da şiirin en geç 1594 yılında kaleme alındığı söylenebilir. Çünkü Ahdî 1594 yılında vefat etmiştir.

Mektupta adı geçen Rindî mahlaslı şairin M. 1585 yılında vefat etmiş olmasından hareketle, şiirin bu tarih öncesinde kaleme alındığı söylenebilir. Çünkü Harimî bu kişinin ölümü ile ilgili bilgiyi paylaşmamıştır. Bununla birlikte Harimî, mektupta öldüğünü haber aldığı Hasirî'den bahsetmektedir. Bu bilgi şuna işaret eder ki; şairler Harimî tarafından, hayatta olup olmama durumlarına göre mektupta ayrıca değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Yapılan tüm değerlendirmeler mecmuada geçen mektup metni eksenlidir. Mektubun içeriği, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde sunulacaktır.

4. Harimî'nin Manzum Mektubu

Bu bölümde Harimî'nin manzum mektubunun şekil ve içerik yönüyle analizi yapılacaktır.

4.1. Şekil Özellikleri

Harimî manzum mektubunu, kıta nazım şekli ile kaleme almıştır. Mecmuadaki bilgilere bakıldığında mektubun beyit sayısının 48 olduğu görülmektedir. Mektup metni, Divanî hat ile yazılmıştır. Şiirde kullanılan aruz kalıbı *Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün*'dür.

Mektubun redifi “*aşk eyile*” şeklinde iki kelime ile sağlanmıştır. Bu ifade, “*selam söyle*” anlamına gelmektedir. Aşk eylemek ifadesi, aşk etmek şeklinde de görülebilmektedir. “*Aşk ederim deyimi selam ederim yerine de kullanılır.*”¹⁸

Mecmuadaki yazının birbirine karışması, ayrıca istinsah edilen diğer metin ve mecmua derleyeninin tasarrufu ile birlikte şahsımızdan kaynaklı bazı okuma eksiklikleri söz konusu olabilir. Bu durum metin kısmında ilgili yerde dipnotlarla belirtilmiştir. Özellikle 43. ve 44. beyitlerdeki okumalarda zorluk çekilmiştir. Bu iki beyitte okunabilen yerler okunmuş, okunamayan kısımlar noktalı olarak gösterilmiş, tamir edilen bölümler dipnot ile açıklanmıştır.

Bir kısım harf eklemeleri tarafımızca yapılmış olup parantez içinde gösterilmiştir. Ayrıca, makalede ek olarak Arap harfli metin, tıpkıbasım olarak

¹⁷ Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri II - İntizâmî Sûrnâmesi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009.

¹⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü*, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2012, s. 49.

verilmiştir. Böylece okumalarla ilgili değerlendirmeler, ilgili kişilerin dikkatine sunulmuştur.

4.2. Mektubun Muhtevası

Harîmi'nin mektubu, edebî bir mektup özelliği göstermektedir. Birçok şaire ait bilgiler ile onların şiir sanatları hakkında değerlendirmeler mevcuttur. Mektupta edebîyat kaynaklarında hakkında bilgi bulunmayan bazı şair isimleri de geçmektedir. Bununla birlikte mektup Irak (Bağdat-Necef) şehir tasviri mahiyetindedir. Burada Harîmi'nin bağlantısının olduğu işyerleri ve kişilere ait çeşitli bilgiler sunulmuştur. Ayrıca Irak coğrafyasında kabirleri bulunan peygamberler, evliya, ehl-i beyt büyükleri, on iki imam ve diğer şahıslar hakkında detaylı bilgiler sunulmuştur. Bir kısım tarihî bilgiye ve şahsiyete ait tanıtlar da söz konusudur. İncelememizin bu bölümünde mektupta geçen mekân/yer isimleri ile kişiler ve şairlerin tanıtları üzerinde durulacaktır.

4.2.1. Mektupta Adı Geçen Şehirler

Harîmi'nin manzum mektubunda Bağdat ve Necef şehirlerinin isimleri geçmektedir. Bu mekânlar ile onlarla özdeşleşen olay ve olgular, şairin hayal dünyasında onun ruh halini yansıtmaktadır. Ayrıca şairin kendisini bunlarla eşleştirdiği görülmektedir.

4.2.1.1. Bağdat

Mektup, bir anlamda saba yeli vasıtasıyla Bağdat'a gönderilmiştir. Mektubun Bağdat'a ulaşır ulaşmadığı kesin değildir. Fakat içeriğe bakıldığında şairin dostlarıyla iletişiminin söz konusu olduğu görülmektedir. Harîmi ilk önce Bağdat'ın irfânî yönüne dikkat çekmiş kendisinin buradaki irfana ve irfan ehline olan sevgi ve hasretinden bahsetmiştir. Saba rüzgârının Bağdat yönüne esmesi halinde varıp orada bulunan tüm irfan ehline kendisinden selam söylemesini istemektedir:

*Şabâ 'azm itdüğün dem cânib-i Bağdâda ihsân it
Bu ben müştâkdan var cümleten 'irfâna 'aşk eyle (b. 1).¹⁹*

Mektupta Bağdat şehri ile ilgili; Şatt olarak bilinen Dicle ve Fırat nehirlerine atıf vardır. Şair her bir gözünü Dicle ve Fırat nehirlerine benzetip akan gözyaşlarının Şatt'a iletilmesini talep etmektedir. Çünkü şair *şeffaf ve berrak kavuşma* olarak nitelediği şehre susamıştır:

*Gelüp Bağdâda eşküm iştîyâkın Şatta i'lâm it
Zülâl-i vaşlına dil teşnedür imkâna 'aşk eyle (b. 12).*

Mektupta ayrıca, Bağdat'ta bulunan bir köprünün halatlarına dair bilgi vardır. Bu durum köprünün deliler gibi zincire bağlandığı imajıyla verilmiştir. Bununla birlikte bu köprünün sevgililerin yolu olduğu vurgulanmaktadır:

*Niçün dîvâneveş zencir ile dâyim muqayyeddür
Şor aḥvâlini cisrûn ol reh-i cânâna 'aşk eyle (b. 13).*

¹⁹ İncelemeye esas mektuptan yaptığımız tüm alıntılar ilgili beyite atıf yapılarak verilmiştir. Buna göre bu kullanımın anlamı şudur: İlgili alıntı, mektubun 1. / ilk beytidir.

4.2.1.2. Necef

Mektupta Necef şehrinin adının geçtiği bir beyit bulunur. Fakat Necef'teki evliya hakkında bilgiler ayrıca verilmiştir. Bu beyitte (aslında kendisini kast ederek) sabanın öncelikle bir dalgiç gibi Necef deryasının seyrinde bulunmasını, kendisini bir damlaya, Necef şehrini de bir ummana benzeterek engin bir deniz olan Necef deryasına kendisinden selam söylemesini talep etmektedir:

*Mukaddem kıl Necef deryâsınınü ğavvâşveş seyrin
Bu kemter kıtreden ol lücce-i 'ummâna 'aşk eyle (b. 2)*

4.2.2. Mektupta Adı Geçen Şahıslar

Harimî mektubunda birçok ismi zikretmektedir. Bunların büyük bir kısmı Bağdat ve civarında yaşayan şairlerden oluşmaktadır. Şair, Irak coğrafyasında yaşamış peygamberleri, din ve tasavvuf büyüklerini mektubunda çeşitli vesilelerle tanıtmıştır. Ayrıca şehirdeki dükkânlar ve sosyal yaşantıya değinerek ilgili kişiler hakkında bilgiler sunmuştur. İncelememizin bu bölümünde mektuptaki sıraya da uyularak kişi tanıtları bulunmaktadır.

4.2.2.1. Mektupta Adı Geçen Peygamberler

İncelemeye esas mektupta iki peygamber adı geçmektedir. Bunlar Hz. Âdem ve Hz. Nuh'tur. Mektupta “aşk eyle = selam söyle” ibaresi, bu şahsiyetlerin kabirlerine selam söylenmesi, saygı ve bağlılık ifadesinin ve manevi hatıralarına olan sevginin bir tezahürüdür.

4.2.2.1.1. Hz. Âdem

Şair, saba yelinden, kabri Necef'te bulunduğu inanan Hz. Âdem'in makamın eşğine yüzünü sürmesini istemektedir. Beyitte, Hz. Âdem, Safiyyullâh ve tövbe (i'tizâr - 'özü-hâh: özür dileme, mazeretini bildirme) telmihinde bulunmuştur:

*Şafıyyu'llâh eşğine yüzün sür i'tizâr ile
Ola kim 'özü-hâh ola var ol sultâna 'aşk eyle (b. 3)*

4.2.2.1.2. Hz. Nuh

Harimî, kendi adına saba yeli vasıtasıyla kabri Necef'te/İrak'ta bulunduğu inanan Hz. Neciyyullah/Hz. Nuh'a olan saygısını belirtmiştir. Şair, dalalet denizi olarak nitelediği hayatın zorluklarından kurtarılmayı Hz. Nuh-ge mi imajıyla belirtmektedir. Harimî gözyaşı dökmekte, bir anlamda içinde bulunduğu denize su takviyesi yapmaktadır. Fakat seller gibi akan gözyaşları, aslında Hz. Nuh'tan kendisini zorluklardan kurtarması için yalvarmasıdır. Beyitte ilginç bir tezat ve telmih sanatı ile birlikte iki anlamı barındıran “neciyyullâh”ın tevriyeli kullanımı söz konusudur:

*Neciyyu'llâhdan bahır-ı dalâletden hâlâş iste
Töküp seyl-i sirişk ol şâhib-i tûfâna 'aşk eyle (b. 4)*

4.2.2.2. Mektupta Adı Geçen Ehl-i Beyt'ten (Peygamber Ailesinden) Olan Kişiler

Harîmî, mektubunda Irak coğrafyasında yaşamış veya orası ile bir bağı bulunan ehl-i beyte de yer vermiştir. Mektupta Hz. Peygamber'in ailesi/ehl-i beyt imamlarından bazıları ile onlardan sayılan bazı kişilere; kabir/mekân ve türbeleri veyahut manevi hatıralarına selam söylenmektedir.

4.2.2.2.1. Hz. Ali

Şair mektubunda, Hz. Ali'ye bağlılık arz edip onun yattığı yere yüz sürmesini ve kendisinden selam söylemesini saba yelinden talep etmektedir. Mektupta “*merdân*” ifadesi ile Hz. Ali'nin “*şah-ı merdân*” lakabına ve “*Necef*” şehrine atıf vardır:

*'Aliyyü'l-Murtazânun meşhed-i pākine yüz biñ kez
Yüzün sür bendeğî 'arz eyleyüp merdâna 'aşk eyle (b. 5)*

4.2.2.2.2. Hz. Hüseyin

Harîmî, Hz. Hüseyin'i ihsan kaynağı olarak niteleyip ona binlerce kez saygı ve hürmetle selam söylemektedir.

*Cenâb-ı Hâzret-i Şâh-ı Hüseyne olıcak vâşıl
Hezâr i'zâz ile ol menba'-ı ihsâna 'aşk eyle (b. 6)*

Mektupta ayrıca, Hz. Hüseyin ile birlikte bulunan Kerbela şehitlerinin tümüne veyahut Kerbelâ'da bulunan ilim ve irfan ehli olan kişilere de selam söylenmektedir:

*Kılıp 'arz-ı 'ubüdiyyet yüzünü hâk-i dergâha
Civârında olan hem menba'-ı ihsâna aşk eyle (b. 7)*

4.2.2.2.3. Hz. Abbas

Hz. Hüseyin'in sancaktarı ve kardeşi Hz. Abbas da mektupta zikredilenler arasındadır. Beyitteki benzetme yönünde ilginç bir tezat sanatı bulunur. Sancaktar olan Hz. Abbas'ın ayağının tozunun başa sancak edilmesinin vurgulandığı görülmektedir:

*Ayağı tozunu al başuña tâc eyle 'Abbâsuñ
Dağı Hürri-şehid ol fâris-i meydâna 'aşk eyle (b. 8)*

4.2.2.2.4. Hürri/Hirr-i Şehid

Mektupta geçen “*hürri-şehid*” ifadesi “*hirr-i şehid*” şeklinde de okunabilir. Her iki ifade kendi içinde farklı anlamlar barındırmaktadır:

Dağı Hürri-şehid ol fâris-i meydâna 'aşk eyle (b. 8)²⁰

Bu kullanım, 8. beyitteki diğer dize ile birlikte düşünüldüğünde “*Hürri-şehid*” cömert at anlamına da gelmektedir. Ayrıca *şehit at* bağlamında da düşünülebilir. Hz. Abbas'ın hürriyet için savaştığına ve *Ukab* adlı atının üstünde

²⁰ Hürri “*cömert at*” anlamına da gelmektedir. Hz. Abbas'ın Kerbela'da bindiği *Ukab* adlı atı var. Yaralanıp şehit olmasına telhihte bulunuyor.

şehit olmasına da atıf yapılmış olabilir. Ayrıca Kerbela hadisesinde Hz. Abbas'ın atının efsanevi bir duruşu da söz konusudur.

Bu kullanım ile Kerbelâ'da Hz. Hüseyin tarafına geçen **Hürr** adlı bir ehl-i beyt âşığına atıfta da bulunulmuş olabilir. Hürr, savaşta Hz. Hüseyin'le birlikte şehit olmuştur.

Harimî, saba yelinden, civarda olan “*eyvân-ı şâh*”a varup tüm dervişlere selam söylemesini de istemektedir. Böylece onların kapılarının eşîğinin tozunu gözüne sürme olarak tutulacağı mesajı vermektedir:

*Gözime hayme-gâhuñ hâk-i gevher-bârnu kuhl it
Varup eyvân-ı şâha cümle dervîşâna ‘aşk eyle (b. 9)*

4.2.2.2.5. Kâzımeyn: İmam Musa Kâzım ve İmam Muhammed Takî

İmam Musa Kâzım, ehl-i beyt inancında 12 İmam'ın yedincisidir. O ve torunu Muhammed Takî, birbirine yakın yerlerde aynı mekânda medfundurlar. Şiirde Kâzımeyn ibaresi her iki imam için kullanılmıştır:

*İmâm-ı Kâzımeyne ‘Askereyne Hâzret-i şeyhe
Medâyin mülkinüñ sulţânı hem Selmâna ‘aşk eyle (b. 10)*

4.2.2.2.6. ‘Askereyn: İmam Ali Nakî ve İmam Hasan Asker

İmam Hasan Asker, 11. İmam'dır. O ve babası, Ali Nakî aynı isimle anılır ve aynı türbede yatmaktadırlar. Askereyn ibaresi her ikisi için kullanılmıştır:

*İmâm-ı Kâzımeyne ‘Askereyne Hâzret-i Şeyhe
Medâyin mülkinüñ sulţânı hem Selmâna ‘aşk eyle (b. 10)*

4.2.2.2.7. Hz. Selmân

Metinde Hz. Selman-ı Farisî, Hz. Peygamberin ailesinden olmamakla birlikte, Ehl-i beytten sayılıp Medâyin Şehri valiliği yönüyle açıklanmakta ve kendisine selam iletilmektedir.

*İmâm-ı Kâzımeyne ‘Askereyne Hâzret-i şeyhe
Medâyin mülkinüñ sulţânı hem Selmâna ‘aşk eyle (b. 10)*

4.2.2.2.8. Kanber Ali

Kanber Ali Sultan olarak da bilinir. Haccac tarafından şehit edildiği söylenir. Mezarının Bağdat'ta olduğuna inanılan Kanber Ali, ehl-i beyt sevdalısıdır:

*Şehâbeddîne vü Kanber ‘Alîye ‘arz-ı ihlâş it
Dañi cevmerd Kassâba varup şîrâna ‘aşk eyle (b. 16)*

4.2.2.2.9. Cevmerd/Cömerd Kassab

Asıl adı Nasr olup İsfahanlıdır. Künyesi Ebu Ukayl olan kişi ehl-i beyte bağlı birisidir. Tıpkı Selman ve Kamber gibi, Hz. Ali'nin kendisine kemer verdiği ve kırklardan olduğuna inanılır:

*Şehâbeddîn ü Kanber Alîye ‘arz-ı ihlâş it
Dañi cevmerd Kassâba varup şîrâna ‘aşk eyle (b. 16)*

4.2.2.3. Mektupta Adı Geçen Tasavvuf ve Din Büyükleri

Harîmî manzum mektubunda bazı tasavvuf ve din büyüklerinin adını anarak onlara da selam söylemektedir. Bu isimlerin beşi bir beyitte diğer ikisi de bir beyitte verilmiştir. Bu bölümde bahse konu kişilerin isimleri sırasıyla verilmiştir.

4.2.2.3.1. Maruf-ı Kerhî

4.2.2.3.2. Hallac-ı Mansur

4.2.2.3.3. Behlül Dâna

4.2.2.3.4. Cüneyd-i Bağdadî

4.2.2.3.6. Hz. Şiblî

*Varup Ma'rûfa vü Manşûra vü Behlül-i Dânağa
Cüneyde Hâzret-i Şiblîye ol erkâna 'aşk eyle (b. 11)*

4.2.2.3.7. İmam-ı Azam

Mektupta İmam Azam'ın mezarının olduğu yere yüzler sürülmesi ve selam söylenmesi istenmektedir:

*İmâm-ı A'zamun var merkad-i pâkine yüzler sür
Yanında 'Ays İbn-i Hâzret-i Ken'âna 'aşk eyle (b. 14)*

4.2.2.3.8. 'Ays İbn-i Hâzret-i Ken'ân

Şiirde metin okumasında "Ays" adı görülmektedir. Bu durumda Kenan diyarında yaşayan Hz. İshak'ın oğullarından biri olan "Ays"a atıfta bulunmuş olabilir.

*İmâm-ı A'zamun var merkad-i pâkine yüzler sür
Yanında 'Ays İbn-i Hâzret-i Ken'âna 'aşk eyle (b. 14)*

4.2.2.3.9. Huteybî Anberânî

Mektupta bahsi geçen kişilerden olan şahsın kim olduğu tespit edilememiştir. Ölmüş veyahut dönem itibarıyla Bağdat civarında yaşayan birisi olabilir. Beyitte Bağdat şehrinin yerel ve askerî yöneticilerine selam söylenmesi bu kişinin de böyle bir görevinin olduğuna işaret olabilir:

*Ķamu ĥuffâzına ĥuddâmuna der-bân [u] dizdâra
Ĥuteybî 'Anberâniye daĥi pîrâna 'aşk eyle (b. 15)*

4.2.2.3.10. Şehabeddin

Harîmî, kabri/türbesi Bağdat'ta bulunduğu inanılan birçok din ve tasavvuf büyüğüne mektupta yer vermiştir. Bunlardan birinin Şehabeddin Sühreverdî olduğu söylenebilir:

*Şehâbeddîn ü Ķanber Alîye 'arz-ı ihlâş it
Daĥi cevmerd Ķassâba varup şîrâna 'aşk eyle (b. 16)*

4.2.2.3.11. Nimetullâh

Şairin bahsettiği bir diğer kişi de Nimetullah'tır. Beyitte geçen ifadelere göre, şair ondan hayır dua talebinde bulunmaktadır. Bu bilgiye bakıldığında

bahse konu kişinin mektup yazıldığı dönemde yaşayan bir kişi olduğu söylenebilir. Şiirdeki arif-i Yezdân ibaresi, Nimettullâh'ın âlim ve fazıl kişiliği ile birlikte tasavvufî şahsiyeti hakkında bilgiler barındırmaktadır:

*Du'â-yı hayrını var iltimâs it Ni'metu'llâhuñ
Bu muhlis bendeden ol 'arif-i Yezdâna 'aşk eyle (b. 17)*

4.2.2.4. Mektupta Adı Geçen Şairler

Harîmî'nin mektubunda hakkında bilgi verilip kendilerine selam iletilen kişiler arasında önemli bir yer kaplayan kesim şairlerdir. Mektup bir şair tanıtımı da sayılabilir. Harîmî'nin bir tür şiir-şair değerlendirmesinde bulunduğu bir *poetik metin* özelliği taşıyan mektubunda şairlerin şiirleri, şiir sanatları ve algıları hakkında çeşitli değerlendirmeler söz konusudur. İncelememizin bu bölümünde mektupta adı geçen şairler, mektuptaki sırasıyla Harîmî'nin onlar hakkında yaptığı değerlendirmeler ekseninde tanıtılacaktır.

4.2.2.4.1. Fikrî Bey

Mektubun şairler tanıtımında adı geçen ilk şahıstır. Fikrî Bey, şiir sanatı konusunda önemli bir şahsiyet olarak tanıtılır. Harîmî'nin tanıdığı kadarıyla Fikrî, şairlerin başı, şiir sanatı şehrinin beylerbeyidir. Harîmî'nin mektubunda, şairler hakkında bilgi verilirken ilk tanıtılan kişinin şair Fikrî olması da onun yüksek rütbeli bir şair oluşunu göstermektedir.

Mektupta bahsi geçen Fikrî'nin bu yüzyılda yaşamış aynı mahlasla şiir yazan hangi şair olduğu bilgisi net değildir. Fakat mektubun yazıldığı dönemde Fikrî'nin halen Bağdat'ta yaşayan önemli bir şair olduğu söylenebilir. Kaynaklarda Bağdatlı bir Fikrî'nin²¹ varlığı söz konusudur. Şiir alanında çevresine ve akranına üstün bir rütbede olduğu bilgisi vardır.

*Muqarrer şimdi oldur ehl-i nazmuñ mîr-i mîrânu
Mürüvvet ehli ol **Fikrî Bege** mîrâna 'aşk eyle (b. 20)*

4.2.2.4.2. Keşfi Efendi

Mektupta saba yelinden, *Efendi* sıfatıyla tanıtılan şair Keşfi'ye dualar kılması ve ona selam söylemesi istenir. Onun ilim-irfan kaynağı oluşu, deniz imajıyla verilmektedir. Keşfi'nin, sonu olmayan bir denizdeki suyun çokluğu kadar bilgiye sahip olduğu vurgulanır. Ayrıca şairin ona olan samimî sevgisi de görülebilmektedir. Bununla birlikte Keşfi'nin bu mektup yazıldığı tarihte halen hayatta olduğu da belirtilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Harîmî'nin, Bağdat'ta halen hayatta olan bir Keşfi'den bahsettiği söylenebilir. Fakat şairin kimliği konusunda fikir beyan etmek güçtür. Çünkü bu yüzyılda yaşayan birden fazla Keşfi mahlaslı şair vardır.²² Bununla birlikte Ahdî, Edirneli Keşfi'nin bir dönem Bağdat ve civarında görev yaptığı veya bulunduğunu belirtir.²³

²¹ Solmaz, *a.g.e.*, s. 188-189.

²² Geniş bilgi için kaynakçada belirtilen tezkirelere ve internet tabanlı bir Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü olan ansiklopedinin ilgili bölümlerine bakılabilir. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com>

²³ Solmaz, *a.g.e.*, s. 192-93.

Harimî'nin eserinde bahsettiği şairin Edirneli olma ihtimali vardır. Mektupta, Keşfi Efendi hakkındaki bilgiler iki beyit ile verilmiştir:

*Azîzüm devletüm **Keşfi Efendi**ye du'âlar kıl
Ma'ârif kânıdır ol bahr-ı bî-pâyâna 'aşk eyle (b. 21)*

*Meveddetde Hudâ âgâhdur dil aña muhlisdür
Bu bî-tâli'den ol zât-ı kerîmü 'ş-şâna 'aşk eyle (b. 22)*

4.2.2.4.3. Feyzî Efendi

Harimî'nin mektupta zikrettiği isimlerden birisi de Feyzî Efendi'dir. Bu şahsın Bağdatlı Feyzî olması muhtemeldir. Tanıtıldığı beyitte Harimî, şair Feyzî'den, kendisini de dostlarından birisi bilmesini ve dostlar defterine yazmasını istemektedir. Beyitteki “*defter-i aḥbâb*” ifadesi, samimî dostların adının yazıldığı bir deftere ve samimiyete işaret ettiği gibi şairler zümresinin adının kaydedildiği bir defter de olabilir.

*Kerem kılsun bu 'abdin defter-i aḥbâba kayd itsün
Varup **Feyzî Efendi** fâ'izü'l-iḥsâna 'aşk eyle (b. 23)*

4.2.2.4.4. İntizâmî

Mektubun yirmi dördüncü beytinde Harimî, “*karndaşum, efendüm*” ibarelerini kullanıp divan kâtibi olarak nitelediği birine de selam söylemektedir:

*Sa'âdethânesi hürrem olan meh-rû güzellerle
Karndaşum efendüm **kâtib-i dîvâna** 'aşk eyle (b. 24)*

Bu kişi, adı hakkında mektupta herhangi bir bilgi olmamakla birlikte “*karndaşum*” ifadesine bakıldığında onun Harimî'nin öz kardeşi, üvey kardeşi veya kardeşi gibi sevdiği birisi olabilir.

Tespitlerimize göre, kaynaklarda Rahimî-zâde künyeli “**İntizâmî**” mahlaslı bir şair bulunmaktadır.²⁴ İntizâmî “*divan kâtipliği*” görevinde bulunmuştur. *Sûrnâme-i Hümayûn*, onun eserlerinden biridir. Bu eser Sultan III. Murad'ın şehzadesi III. Mehmed için 1582 yılında yapılan muhteşem düğünü anlatmaktadır.²⁵ Kaynakların verdiği bilgilere göre bu vesileyle İntizâmî'ye “*divan kâtipliği*” görevi verilmiştir. Şair Harimî'nin de “*Rahimîzâde*” künyeli olması her ikisinin kardeş olabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Şairin kardeşine Bağdat'a gönderdiği mektup vesilesiyle selam söylemesi, kardeşinin bir dönem Bağdat veya çevresinde çeşitli görevler için bulunduğu dair önemli bir ipucu mahiyetindedir. Harimî'nin, kardeşi olduğunu tahmin ettiğimiz İntizâmî'den *divan kâtibi* olarak bahsetmiş olması da eserin en erken M. 1581 veya 1582 yılında kaleme alındığına işaret eden önemli bir veridir.

²⁴ İntizâmî hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Arslan, “İntizâmî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, Erişim tarihi: 17.03.2019, <http://www.turkedebiyatuisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2841>.

²⁵ Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri II - İntizâmî Sûrnâmesi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009, s. 155-156.

4.2.2.4.5. Kelâmî

Mektupta bahsi geçen şair Kelâmî'nin, Kerbelâ'da doğan ve Irak coğrafyasında yaşayan Kelâmî Dede olma ihtimali vardır.²⁶ Harîmî şairden, sözlerinin hikmetli-icazlı olması, akıl ve mantıklı ifadeleri yönüyle bahsetmektedir:

*Kelâmî'nün kelâmı maẖzar-ı i'câz-ı ẖikmetdür
Varcağ ol kelâm-ı vâcibü'l-iz'âna 'aşk eyle (b. 25)*

4.2.2.4.6. Ca'fer

Harîmî'nin tanıttığı şairlerden biri de Cafer'dir. Şairin bu yüzyılda yaşamış ve aynı mahlası kullanmış şairlerden hangisi olabileceğine dair kesin bir bilgi yoktur. Fakat Ahdi'nin Gülşen-i Şuara'sında tanıtılan 16. yüzyıl şairi *Zâtî-zâde Cafer Çelebi* olabilir.²⁷ Ahdi eserini yazarken halen hayatta olan Cafer, İran'a gitmiş, tasavvuf yoluna girmiştir. Cafer'in, devlet görevinden azledildiği dönemde Bağdat'ta belli bir süre kalmış olması ihtimaline binaen Harîmî'nin bu kişiden bahsetmiş olduğu söylenebilir. Fakat bu dönemde adı kaynaklara girmemiş herhangi bir şairden bahsedilmiş olması da muhtemeldir. Harîmî onun şiirini, zevkli ve tatlı görmektedir:

*Meveddet 'arz kıl var sükkeri şol Ca'fere luṭf it
Muḥayyel şal ẖandin ol mezâğ-ı câna 'aşk eyle (b. 26)*

4.2.2.4.7. Kadîmî

Mektupta adı zikredilen önemli bir kişi de Kadîmî'dir. Klâsik Türk Edebiyatı'nda kaynakların bildirdiğine göre bu yüzyılda yaşamış "*Kadîmî*" mahlaslı iki şair vardır.²⁸ Bunlardan biri Akşemsetdin'in torunu, diğeri ise I. Selim devri şairlerinden Kastamonulu Kadîmî'dir.

Sicill-i Osmanî'de Kadîmî mahlaslı şairlerden birinin adı *Hafız Hamdî Çelebi* olarak geçmektedir. Ayrıca şairin Divan-ı Hümayun kâtiplerinden olduğu belirtilir. Fakat Tuhfe-i Nailî'de, adının Hamdî Çelebi olarak tanıtılmasının yanlış olduğu söylenir. Şair hakkında bilgi veren diğer kaynak ise Zübde-tü'l-Eşâr'dır.

Bu bilgilere bakıldığında Hamdî adında ya da Hamdî Çelebi'nin oğlu/torunu olan bir Kadîmî'nin varlığı söz konusudur. Bu kişi, H. 995 / M. 1586-87 yılında vefat etmiştir. Fakat Yusuf u Züleyha adlı eserinin varlığı bilgisi net değildir. Kafzâde Fâizî'nin verdiği "*Hafîd-i Hamdî sâhib-Yusuf u Züleyha*" ibaresi; Yusuf u Züleyha sahibi Hamdî'nin oğlu/torunu anlamına da gelebilir.

²⁶ Solmaz, a.g.e., s. 492-494.

²⁷ Solmaz, a.g.e., s. 257-258.

²⁸ Şair hakkında bilgi veren kaynaklar aşağıdaki gibidir. İncelememizde bahse konu kaynaklar eklenli bir tanıtım yapılmıştır. Bkz. Bekir Kayabaşı, *Kafzade Faizi, Zübde-tü'l-Eşâr*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Malatya 1997, s. 465; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Matbaa-i Amire, Cilt: 4, İstanbul 1311, s. 58; Halûk İpekten - Mustafa İsen - Recep Toparlı - Naci Okçu - Turgut Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 237; Cemal Kurnaz - Mustafa Tatçı, *Tuhfe-i Nailî*, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, s. 828; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, Cilt: 5, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, s. 80.

Kastamonulu Kadimî olarak tanıtılan şairin bir Leyla vü Mecnun adlı eserinin olduğu belirtilmektedir.

Mektupta Hamdî'nin torunu/oğlu veya Kastamonulu hangi şairden bahsedilmiş olduğu üzerinde düşünülürken ise şöyle bir tablo ortaya çıkar ki; Kastamonulu şair I. Selim devrinde yaşadığı için Harimî'nin ondan bahsetmesi zor bir ihtimâldir. Fakat Hamdî'nin torunu olduğu belirtilen şairin M. 1587'de ölmüş olması, mektubun yazıldığı tarihlerle uygunluk arz etmektedir.

Harimî'nin tanıttığı şair, eğer metinde bir yanlış yazım söz konusu değilse, yukarıda adı geçen şairlerden ikisi de olmayıp Fuzûlî'nin oğlu olan Kadimî'dir. Çünkü metinde **“Fuzulizâde”** tabiri bulunmaktadır. Kaynaklarda Fuzûlî'nin bu mahlası kullanan şair bir oğlunun olduğu bilgisi yoktur. Ayrıca bahse konu kişi, hem Hamdullah Hamdî hem de Fuzuli ile bir akrabalık ilişkisi taşıyor olabilir.

Mektupta şairin tanıtıldığı beyitte hakkında bilgi olması, şairin en önemli özelliği olan âşıklıkta üstat, pir ve şeyh olarak tanıtılması aşk mesnevisi yazdığı anlamına gelebilir. Mektupta geçen *şeyh* ifadesi Kadimî'nin gönül ehli ve tasavvuf erbabı oluşuna dair bilgiler taşıyabilir. *Fuzulizâde* ibaresi de Fuzûlî'nin ailesinden olduğunu göstermekle birlikte tarihsel açıdan değerlendirildiğinde torunu olmasından ziyade oğlu olabileceğine kapı aralamaktadır. Harimî, Fuzûlî'nin oğlu şair Kadimî'yi *emsalsiz ve erişilmez* nitelikleriyle olgun bir birey olarak tanıtır:

*Kadimî fenn-i 'aşkuñ piri vü üstâdı vü şeyhi
Fuzulizâde ol bî-misîl ü bî-akrâna 'aşk eyle (b. 27)*

4.2.2.4.8. Ahdî

Harimî, mektubunda Ahdî'den de bahsetmektedir. Kesin olmamakla birlikte bu şairin tezkire yazarı Ahdî olduğu söylenebilir. Çünkü mektubun yazıldığı dönemde, tezkireci Ahdî Bağdat'ta bulunup halen hayattadır. Ayrıca, mektupta, tezkireci Ahdî'nin akrabalarının da şiirlerinde kullandıkları mahlaslardan olan Rindî ve Hürremî de sonraki iki beyitte geçmektedir. Bu durum, akraba olan üç şairin aynı anda hatırlanmışına bir işaret de olabilir.

Harimî'nin şairi *“sâhib-i divân”* olarak tanıtması Ahdî'nin bir divanının olduğuna işaret eder. Mektupta Ahdî'nin birçok alanda bilgili *“hakâyık mahzeni”* olduğuna da vurgu yapılmıştır.

Ahdî'nin tanıtıldığı bu beyit, mektubun yazılış yılı hakkında da ipuçları barındırmaktadır. Harimî, şairin halini sormakta, onun iyi olup olmadığını merak etmektedir. Belki de şairin yaşlılığına da atıfta bulunmuştur. Buna göre, mektup yazılırken Ahdî'nin daha ölmediği belirtilebilir. Bu durumda Harimî'nin manzum mektubunu M. 1594 yılından önce kaleme aldığı söylenebilir.

*Eyü mi hoş mudur billâh 'Ahdî'nün nedür hâli
Hakâyık mahzeni ol sâhib-i divâna 'aşk eyle (b. 28)*

4.2.2.4.9. Rindî

Kaynaklarda Rindî mahlaslı birkaç şair bulunur. Fakat Harimî'nin tanıttığı şairin tezkireci Ahdî'nin amcaoğlu Bağdatlı Rindî olması muhtemeldir.

Rindî'nin kaynaklarda belirtildiği kadarıyla M. 1585'te vefat ettiği bilindiği-
ne göre²⁹ bu tanıtımın, mektubun 1585 yılından önce yazılmış olabildiğine
dair ipucu mahiyeti taşıdığı söylenebilir. Çünkü Harîmî, şair Rindî'ye selam
söylemektedir. Küçük bir ihtimal de olsa Harîmî, şair Rindî'nin ölümünden
habersizdir:

Nedür ahvâli râh-ı 'aşkda üftâde Rindî'nün
Kerem eyle var ol bî-çâreye rindâna 'aşk eyle (b. 29)

4.2.2.4.10. Hürremî

Harîmî, mektubunda Hürremî mahlaslı bir şairi de tanıtmaktadır. Bu şairin,
Ahdî'nin akrabası olan Hürremî olma ihtimali çok yüksektir.³⁰ Mektupta
akrabaları olan Rindî ve Ahdî ile birlikte birbirine yakın beyitlerde zikredil-
mektedir. Harîmî şairden mahlası olan mutluluk sahibi olma özelliğine tezat
şeklinde üzüntülü özelliği ile bahsetmektedir. Beyitten anlaşıldığı kadarıyla
Hürremî, sürekli ayrılık acısı çekmekle birlikte; kavuşma arzusuyla bazen hü-
zünlü bazen de mutludur:

Ümid-i vaş ile vü hecr ile geh girye geh hânde
İlur mu nicedür gör Hürremî giryâna 'aşk eyle (b. 30)

4.2.2.4.11. Hâlî

Harîmî'nin mektubunda bahsettiği kişilerden biri de 16. yüzyıl şairlerin-
den Hâlî'dir. Bu yüzyılda bu mahlası kullanan birkaç şair bulunmaktadır.
Şairin Bağdatlı olup Bağdat'ta yaşayan bir şair olduğu üzerinde durulabilir.³¹
Fakat Ahdî'nin tanıttığı Ahmed Hâlî'nin de o dönem Bağdat'ta yaşamış olma
ihtimali vardır.³²

Mektupta tanıtımı yapılan şairin dert ve gam ile olan bağlantısı sorulmak-
ta, bir anlamda yaşadığına dair bilgiler verilmektedir. Ayrıca onun şiir mec-
lislerinde halen aranan birisi olup olmadığı merak edilmektedir. Bununla bir-
likte "mülâzım" kelimesinde tevriyeli olarak şairin "mülâzımlık" görevine atf
yapıldığı da düşünülebilir:

Aceb hâli nedür derd ü gam ile yâr Hâlî'nün
Mülâzım mu yine şâm u seher erkâna 'aşk eyle (b. 31)

4.2.2.4.12. Ruhî

Manzum mektubunda Harîmî'nin büyük bir övgü ile bahsettiği şairlerden
biri de Rûhî'dir. Bu kişinin Bağdatlı Ruhî olması muhtemeldir. Harîmî bir
beyitle tanıttığı şair hakkında önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Anla-
şıldığı kadarıyla da şair hakkındaki bazı bilgileri başkalarından duymuştur.
Mektupta Rûhî'nin şiirlerinin, gönlü kendine çeken, kendine hayran eden,
cilveli ve cazibeli olduğu ifade edilmektedir:

²⁹ Solmaz, *a.g.e.*, s. 332-334.

³⁰ Solmaz, *a.g.e.*, s. 281-282.

³¹ Solmaz, *a.g.e.*, s. 266-277.

³² Solmaz, *a.g.e.*, s. 127-130.

*ƘulaƘdan ‘aşık oldum hüsñ ü hulk u tab‘-ı pâkine
O ber-hurdâr olan Rûhî-i pür-fettâna ‘aşk eyle (b. 32)*

4.2.2.4.13. Harîrî

Mektupta Harîrî mahlasıyla şairleri olup muammalarıyla ünlü olan bir şairden bahsedilmekte ve ona selam söylenmektedir. Kaynaklarda, bu yüzyılda yaşamış üç Harîrî’ye ait bilgi bulunur. Bunlardan biri Bağdatlı³³ biri Bursalı³⁴ biri de Kastamonuludur.³⁵

Bu şairler hakkında verilen bilgilere bakıldığında Kastamonulu Abdülcelil Harîrî ve Bağdatlı Ahmed Harîrî’nin *muamma* (bulmaca-bilmece) türünde şiir ile ilgilendiği görülmektedir. M. 1537 yılında önemli eserler veren Abdülcelil Harîrî’nin 1580’li yıllarda halen yaşıyor olma ihtimali kadar ölmüş olma ihtimali de söz konusudur. Eğer bu Abdülcelil Harîrî, o yıllarda Bağdat’ta yaşamıyorsa mektupta adı geçen kişinin Bağdatlı Ahmed Harîrî olduğu görüşü netlik kazanabilir. Bununla birlikte Bursalı şair hakkında da kesin ve net bilgiye sahip değiliz.

Şiirde geçtiği kadarıyla Harîmî, onun şairlik yeteneğinin güzelliğine ve kelime seçimindeki titizliğine vurgu yapmaktadır. Mektupta Harîrî’nin *muamma-ger* özelliği ile birlikte onun gizli bilimlere olan ilgisine de değinilmektedir:

*Aceb mevzûn kelâmu hûb-tab‘i var imiş dirler
Mu‘ammâger Harîrî mahzen-i pinhâna ‘aşk eyle (b. 33)*

4.2.2.4.14. Baba Handân

Mektupta belirtilen şairin, 16. yüzyıl şairlerden Bağdatlı Handânî olması muhtemeldir. Fakat şair hakkında net ve kesin bilgi yoktur. Eğer bahse konu şair ile aynı kişi ise, şairin 1590’lı yıllarda Bağdat’ta yaşadığı söylenebilir. “*Bevvâb*” ifadesinden anlaşıldığında göre Handân’ın ya devlet erkânı ya da özellikle Mevlevî dergâhlarından birinin veyahut herhangi bir türbenin veya şehir kapısının kapıcısı görevinde olduğu söylenebilir.³⁶

Şair ondan hayır dua beklentisini bildirirken “*Handân*”ın (mutlu) isminin zıt anlamlısı olan “*giryân*” (ağlayan/sızlayan) imajını kullanır. Şair, kendisini ağlayan ve acılar içinde kıvranan birisi olarak niteleyip Handân’ı, mutlu ve sevinçli olarak tanıtır:

*Unutmasun du‘â-yı hayırdan bu ‘abd-i giryânı
Der-i sulţân bevâbı Baba Handâna ‘aşk eyle (b. 34)*

³³ Solmaz, *a.g.e.*, s. 202.

³⁴ Şair hakkında bilgi için bkz. Rıdvan Canım, *Latîfî, Tezkiretü’ş-Şuarâ ve Tabsiratü’n-Nuzemâ*, AKM Yayınları, Ankara 2000, s. 226; Filiz Kılıç, *Aşık Çelebi, Meşâ’irü’ş-Şu‘arâ (İnceleme-Metin)*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010, s. 614.

³⁵ Canım, *a.g.e.*, s. 224-225.

³⁶ *Handânî Divânı* üzerinde biri yüksek lisans, diğeri de doktora olmak üzere iki akademik çalışma vardır. Her iki çalışmada şairin Mevlevîlik ile bağlantısı üzerinde durulmakta, ayrıca yaşadığı tarihler hakkında değerlendirmelerde bulunulmaktadır. Her iki çalışmada aynı nüsha metin görülmüştür. Bununla birlikte doktora ve yüksek lisans tezlerinden derlenmiş iki makale çalışması da yine akademisyenlerce yayımlanmıştır. Geniş bilgi için bu tezlere bakılabilir.

4.2.2.4.15. Humârî

Harîmî'nin mektubunda tanıttığı şairlerden biri de Humârî'dir. Tezkireler ve diğer edebiyat kaynakları, 16. yüzyılda yaşamış ve bu mahlası kullanan Diyarbakırlı bir Humârî'den bahsederler. Şairin uzun yıllar Bağdat'ta kaldığı ve H. 1000 / M. 1591-1592³⁷ yılında vefat ettiği bilgilerine bakılırsa mektupta geçen şair ile aynı kişi olması muhtemeldir. Şairin 1591 yılında vefat ettiği bilgisi, Harîmî'nin mektubunu bu tarihten önce yazdığına dair bir ipucu özelliği taşımaktadır.

Harîmî, şairi mahlasına uygun olarak aşk şarabıyla hoş olup mestliği bağlamında tanıtmıştır. Buna göre şair; ezel kadehinin tüm bilgisine vakıf olmuş ve kendinden geçip mest olmuştur. Humârî'ye selam söylenip onun şahsında ona bu konularda eşlik eden diğer "mestân"a da selam ileilmektedir:

*Ezel peymânesinün mest [ü] evgâr [u] harâbâtı
Humârîye mürüvvet eyle var mestâna 'aşk eyle (b. 35)*

4.2.2.4.16. Esîrî

Kaynaklarda bu yüzyılda Esîrî mahlasını kullanan üç şairin varlığı bilgisi paylaşılmaktadır. Bunlardan, Eğribozda/Ağrıboz H. 1000 / M. 1591 yılında vefat eden adı Yusuf³⁸ olan bir şairin mektupta bahsi geçen kişi olması muhtemeldir. Bağdat Şehraşubu³⁹ adlı eseri yazdığı da belirtilen şairin, daha önce Bağdat'ta yaşamış olduğu söylenebilir.

Mecmualarda Esîrî mahlasıyla şiiri bulunan Bursalı bir şairden de bahsedilmektedir.⁴⁰ Ayrıca Hazânî ve Esîrî olarak iki mahlas kullanıp şiir yazar Şirvanlı Eflâtun olarak da bilinen başka bir şair daha vardır.⁴¹

Eflâtun adlı şair dışındaki iki şairin aynı kişi olması da muhtemeldir. Bununla birlikte bunların tümünün şiirlerinin karışma ihtimali de söz konusudur. Harîmî'nin hangi şairden bahsettiği ise belli değildir. Mektupta Esîrî, aşk ateşiyle yanıp tutuşan biri olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca Esîrî'nin dış görünüşüne dair bilgiler de sunulmuştur. Buna göre şair, yalın yüzlüdür. İfadeler bağlamında, şairin bir yönüyle parlak ve açık tenli bir yönüyle de tüysüz olmasına da atıfta bulunulmuş olabilir. Belki de onun zayıf ve cılız olduğu belirtilmek istenmiştir:

*Yanar mı süzveş 'aşk ile dâyim cismi ser-tâ-ser
Yalın yüzlü Esîrî âteş-i süzâna 'aşk eyle (b. 36)*

4.2.2.4.17. Fakîrî

Harîmî'nin mektubunda adından zikrettiği bir diğer şair de Fakîrî'dir. Kaynaklarda, bu yüzyılda yaşamış Kalkandelenli Fakîrî mahlaslı birisinden bahse-

³⁷ İdris Kadioğlu Ali Emîri, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, İstanbul 1328, s. 346-351.

³⁸ Kurnaz - Tatçı, *a.g.e.*, s. 41.

³⁹ Yaşar Aydemir, "Esîrî'nin Bağdat Şehraşubu", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Dr. *Himmet Biray Özel Sayısı*, Ankara 1999, s. 446-475.

⁴⁰ Bkz. Yunus Kaplan, "Esîrî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, 2014, Erişim Tarihi: 06.05.2019, <http://www.turkedebiyatiiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1381>

⁴¹ Solmaz, *a.g.e.*, s. 204-205.

dilmektedir.⁴² Şairin yaşadığı tarihler, mektupta geçen şaire selam söylenmesi, bu kişinin Kalkandelenli şair olmasına şüphe ile bakmamıza neden olmaktadır. Çünkü şairin bu tarihlerde ölmüş olması muhtemeldir. Bununla birlikte 1526 yılından önce vefat etmiş başka bir Fakîri'nin varlığı konusunda da tartışmalar mevcuttur. Her iki Fakîri'nin aynı kişi olması da ihtimal dâhilindedir.

Bu bağlamda mektupta belirtilen Fakîri'nin yukarıda bahsi geçen şair veya şairler olmadığı; Bağdat veya çevresinde yaşamış ya da farklı bir şehirden olup dönem itibariyle Bağdat'ta bulunan aynı mahlaslı başka bir şair olduğunu söyleyebiliriz.

Harîmi'nin şairden bahsettiği beyitte onun yaşadığına dair ipuçlarını görmek mümkündür. Tanıdığı ve gördüğü kadarıyla Fakîri'nin gece gündüz, eserleri ve yaşamı hakkında değerlendirmelerde bulunduğu ve ayrılık acısı ile dertli oluşuna temas edilmektedir:

Yazup bozmağ dem-i şâm u seher evrâk-ı a' mâlin
Fakîri derdmend ol mûnis-i hicrâna 'aşk eyle (b. 37)

4.2.2.4.18. Hasîri

Mektupta tanıtilen şairlerden biri Hasîri'dir. Bu yüzyılda yaşadığı bilinen tek Hasîri vardır. Hakkındaki bilgiler Ahdi tarafından verilmektedir. Şirvanlı olan şairin bir süre Bağdat'ta kaldığı söylenmektedir.⁴³ Mektupta ise şairin öldüğüne ve mezarına gidilip selam söylenmesine atıf vardır. Bu durumda mektubun şairin ölümünden sonra yazıldığı kesin bir bilgidir. Kaynaklarda ölümüne dair bilgi bulunmayan şairin M. 1585 veya öncesi bir tarihte (1582 sonrası) öldüğü söylenebilir:

Hâşîri bûriyâ dirler ki terk-i bûriyâ kılmış
Kubûr-ı müslimîn içre var ol 'uryâna 'aşk eyle (b. 38)

4.2.2.4.18. Gilmân

Harîmi'nin mektup vasıtasıyla tanıttığı kişilerden birisinin de *Gilmân* mahlaslı bir şair olduğu görülmektedir. Mektupta Gilmân'ın Nevâyî tarzında şiir söylediği, ayrıca Farsça ve Türkçe eda ile mükemmel şiir yazan bir şair olduğu vurgulanmaktadır. Fakat edebiyat kaynaklarımızda "*Gilmân*" mahlaslı bir şaire rastlanmamaktadır. Ancak tezkirelerde ve diğer edebiyat tarihî kaynaklarında adına rastlanmayan birçok şairin mecmualar vasıtasıyla gün yüzüne çıktığı da bilinen bir gerçektir. Metinde "*Gilmân*" olarak belirtilen kişi veya kişilerin kimliği konusunda net bir bilgi yoktur. Fakat anlaşıldığı kadarıyla mektup yazılırken "*Gilmân*" halen hayattadır.

Mektupta geçen "*Gilmân*"ın bir mahlas olmayıp Türkçe ve Farsça şiirlerin yanı sıra, Nevâyî tarzı ile şiir yazmayla da meşgul olan **gençlere** de atıf yapıldığı hiç de yadsınamayacak bir ihtimaldir. Harîmi belirtilen özelliklerde şiir yazma eğitimi alan gençlere de selam söylemiş olabilir. Bu açıdan da ba-

⁴² Birçok tezkirede ve farklı kaynakta Fakîri hakkında bilgi bulunur. M. Fatih Köksal bu kaynakların tümünü değerlendirerek bir ansiklopedi maddesi kaleme almıştır. Bkz. M. Fatih Köksal, "Fakîri", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, Erişim Tarihi: 21.03.2019, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1019>.

⁴³ Solmaz, a.g.e., s. 271.

kıldığında dönem itibariyle Bağdat'ta **şair okulu** gibi değerlendirilebilecek bir eğitim sisteminin olduğu söylenebilir:

*Zebân-ı Fârsî Türkî edâsın eyleyüp tekmi̇l
Nevâyi̇ tarzına meşgûl olan Ğilmâna 'aşk eyle (b. 39)*

4.2.2.5. Mektupta Adı Geçen Diğer Şahıs İsimleri

Harîmi'nin mektubunda adını andığı ve selam söylediği farklı meslek gruplarından kişiler de mevcuttur. Bu kişiler bu bölümde verilip şiirde geçtiği özellikleriyle sunulacaktır.

4.2.2.5.1. Şeyh İsâ

Harîmi'nin adını zikrettiği kişilerden biri “Şeyh İsâ”dır. Fakat bu şahsın şair olduğunu söylemek güçtür. Çünkü bahse konu isim bir mahlası andırmamaktadır. Şairin onun için, ekme ve tuz hakkını unutmadığını bilmesini söylemesinden, Şeyh İsâ'nın onun üzerinde emeğinin olduğu veya onunla birçok konuda birlikte hareket ettiği anlamı çıkarılabilir. Bunun yanı sıra Harîmi'nin onun sofrasında bulunduğu da işaret edebilir. Şairin “dost” olarak nitelediği Şeyh İsâ'ya hürmetli selamlarının olduğu görülmektedir. Ayrıca, Şeyh İsâ'nın aranıp bulunması ibaresi bahse konu kişinin kolay bulunmayan ve meclislerle aşinalığı olmayan bir kişilik olduğuna dair ipucu özelliği barındırmaktadır:

*Şağın nân u nemek hağğın ferâmüş itdi şanmasun
Arayup Şeyh 'İsâyı bulup düstâna 'aşk eyle (b. 40)*

4.2.2.5.2. Sâlihî

Mektupta şairliğine veya güzel sesine atf yapılarak kendisinden bahsedilen bir diğer kişi Sâlihî'dir. Kaynaklarda bu yüzyılda yaşamış bu mahlaslı bir şair hakkında bilgi yoktur. Harîmi'nin mektubunun içinde bulunduğu Kâsımî mecmuasında “Sâlih” başlıklı ve “Sâlih(a)” mahlaslı bir şiir geçmektedir.⁴⁴ İki şahsiyetin aynı kişi olduğu kesin olmamakla birlikte imkân dâhilindedir. Harîmi Sâlihî'nin şairliğini/sadasını övgü ile anlatmaktadır. Ona göre Sâlihî'nin tatlı sadası, sesi veya şiiri, köhnemiş, bozulmuş ve yıpranmış bedenlere can verici bir özelliktedir. Harîmi onu, hoş-elhân yani güzel nağmeler söyleyen birisi olarak nitelemektedir. Belki de bahse konu Sâlihî, dönem itibariyle meclislerde bir ses sanatçısı özelliğiyle tanınmaktadır:

*Ten-i fersûdeye şîrîn şadâsı rûh-perverdür
Kerem kıl Şâlihî mahtûm-ı hoş-elhâna 'aşk eyle (b. 41)*

4.2.2.5.3. Andelîb

Şair olduğu bilgisi net olmayan fakat Harîmi'nin tanıdığı kişilerden biri olup mektupta adı zikredilen ve kendisine selam söylenenlerden biri de Andelîb'dir. Kaynaklarda bu yüzyılda yaşamış ve Andelîbî mahlasını kullanan iki şair hakkında bilgi bulunmaktadır. Fakat Harîmi'nin bunların herhangi birinden bahsettiği bilinmemektedir. Bununla birlikte sesi güzel olup mec-

⁴⁴ Şiir, Kasımî mecmuasında 55. yaprağın arka yüzünde geçmektedir.

lislerde müzik icra edenlerden ve Andelib olarak isimlendirilen yahûd mahlas olarak bunu seçen bir şair ve güzel sesli birisinden de bahsetmiş olabilir. Yükarıda adı Sâlih olarak belirtilen ve “hoş-elhân” olarak sıfatlandırılan kişi gibi Andelib’in de bir ses sanatçısı olduğu üzerinde durulabilir.

Harîmî'nin ifadelerinin görünen ilk anlamından anlaşıldığı kadarıyla Andelib, zarar verici ve çevresi bozuk olan birinden sevdiğini korumak ve kurtarmak ile meşguldür. Görünen şu ki, Harîmî sevdiği ve özel hayatı hakkında da malumat sahibi olduğu arkadaşını merak etmiştir:

*Rakîb-i hârdan kırtardı mı ol gönçeyi âyâ
Su'âl it 'Andelib-i bî-ser ü sāmāna 'aşk eyle (b. 42)*

4.2.2.5.4. Abdullah Hükâm

Mektupta hakkında bilgi bulunan bir diğer kişi de Abdullah Hükâm'dır. Devrin yargı işleriyle ilgilenen önemli bir kişisi/hâkimi olma ihtimali vardır. Harîmî onu unutmamanın imkânsız olduğunu belirterek ona da selam söyler. Ayrıca onun özel hayatı hakkında da çarpıcı değerlendirmelerde bulunur:

*Miyân-beste kıl iken dahî Abdullâh-ı Hükâmüñ
Ferâmüş eylemek lâyıķ mı ol nādāna 'aşk eyle (b. 46)*

4.2.2.5.5. İbrahim Hayyat/Terzi İbrahim

Harîmî'nin mektubunda bahsettiği kişilerden biri de Terzi İbrahim'dir. Şairin verdiği bilgilere bakılırsa, Bağdat'ta terzilik yapan İbrahim'in dükkânı güzel bayanlarla dolup taşmaktadır. Belki de İbrahim, kadın giyimi ile ilgilenen bir terzidir. Harîmî ona selam söylerken terzi dükkânının halen dolup taşıp taşmadığını da merak etmiş gibi görünmektedir:

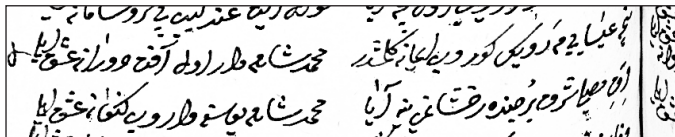
*Aceb meh-pârelerle toptolu mı yine dükkânı
Var İbrâhîm-i Hayyâtı bulup ferzâna 'aşk eyle (b. 47)*

4.2.2.5.6. Muhammed Şah

Muhammed Şah/Hudabende, Harîmî'nin askerlik görevleri esnasında İran'da hüküm süren bir şah olup 1. Tahmasb'in oğludur. Büyük bir ihtimalle onun yapıcı ve uzlaşmacı kişiliğinden olsa gerek Osmanlı-İran ilişkilerinde Harîmî ondan övgüyle bahsetmiştir.

Harîmî, mektubun iki beytinde ikinci dizelerin başında bu adı iki defa zikretmektedir. Fakat ikisinden birinin sehven olduğu düşünülmektedir. Aynı kişiye iki farklı şekilde selam söylenmesi çok uzak bir ihtimaldir. Hattatlardan herhangi birisinin birbirine yakın olan beyitlerde hatalı bir yazım yaptığı söylenebilir. Ayrıca her iki beyitte anlam ile ilgili problemler de söz konusudur.

Yazma metinde, bu iki beyitte okuma ile ilgili çeşitli problemler söz konusudur. Bundan dolayı da bu iki beyit olduğu gibi bu bölüme alınmıştır:

5. Metin

MEKTÜB-I HARİMİ EFENDİ

- 1 Şabâ 'azm itdügün dem cânib-i Bağdâda ihsân it
Bu ben müştâkdan var cümleten 'irfâna 'aşk eyle
- 2 Muğaddem kıl Nefef deryâsınıñ gavvâşveş seyrin
Bu kemter kaçreden ol lücce-i 'ummâna 'aşk eyle
- 3 Şafıyyu'llâh eşigine yüzün sür i'tizâr ile
Ola kim 'özü-hâh ola var ol sulţâna 'aşk eyle
- 4 Necıyyu'llâhdan baır-ı dalâletden halâş iste
Töküp seyl-i sirişk ol şâhib-i tûfâna 'aşk eyle
- 5 'Aliyyü'l-Murtazânun meşhed-i pâkine yüz biñ kez
Yüzün sür bendegi 'arz eyleyüp Merdâna 'aşk eyle
- 6 Cenâb-ı Hâzret-i Şâh-ı Hüseyne olcâk vâşıl
Hezâr i'zâz ile ol menba'-ı ihsâna 'aşk eyle
- 7 Kılup 'arz-ı 'ubüdiyyet yüzünüñ hâk-i dergâha
Civârında olan hem menba'-ı ihsâna aşk eyle
- 8 Ayağı tozını al başuña tâc eyle 'Abbâsuñ
Dağı Hürri-şehîd ol fâris-i meydâna 'aşk eyle
- 9 Gözime haymegâhuñ hâk-i gevher-bârını kuhl it
Varup eyvân-ı şâha cümle dervişâna 'aşk eyle
- 10 İmâm-ı Kâzimeyne 'Askereyne Hâzret-i şeyhe
Medâyin mülkinün sulţâmı hem Selmâna 'aşk eyle
- 11 Varup Ma'rûfa vü Manşûra vü Behlül-i Dânyâya
Cüneyde Hâzret-i Şibliye ol erkâna 'aşk eyle

169b

- 12 Gelüp Bağdâda eşküm iştiyâkın Şaţta i'lâm it
Zülâl-i vaşlına dil teşnedür imkâna 'aşk eyle
- 13 Niçün divâneveş zencir ile dâyim muqayyeddür
Şor aıvâlini cisrün ol reh-i cânâna 'aşk eyle
- 14 İmâm-ı A'zamuñ var merkad-i pâkine yüzler sür
Yanında 'Ays İbn-i Hâzret-i Ken'âna 'aşk eyle
- 15 Kâmu huffâzına huddâmına der-bân [u] dizdâra
Huşeybî 'Anberâniye dağı pîrâna 'aşk eyle
- 16 Şehâbeddîne vü Kânber Aliye 'arz-ı ihlâş it
Dağı Cevmerd Kâssâba varup şîrâna 'aşk eyle
- 17 Du'â-yı hayrını var iltimâş it Ni'metu'llâhuñ
Bu muhlis bendeden ol 'ârif-i Yezdâna 'aşk eyle

- 18 Cemî'an hıttâ-i Bağdâduñ ehlu'llâhına baş ur
Şafâ himmetleri ümmidine yârâna 'aşk eyle
- 19 Bu deñlü cür'ete güstâhlık haddüm degül şayed
Dil-i bî-çâreme timâr olan dermâna 'aşk eyle
- 20 Muqarrer şimdi oldur ehl-i nazmuñ mir-i mirâni
Mürüvvet eyle ol Fikrî Bege mirâna 'aşk eyle⁴⁵
- 21 Azîzüm devletüm Keşfi Efendiye du'âlar kıl
Ma'arif kânıdur ol baħr-ı bî-pâyâna 'aşk eyle
- 22 Meveddetde Hüdâ âgâhdur dil aña muhlisdür
Bu bî-tâli'den ol zât-ı kerîmü's-şâna 'aşk eyle
- 23 Kerem kılsun bu 'abdin defter-i aħbâba kayd itsün
Varup Feyzî Efendi fa'izü'l-ihsâna 'aşk eyle
- 24 Sa'âdethânesi hürrem olan meh-rû güzellerle
Çarındaşum efendüm kâtib-i divâna 'aşk eyle
- 25 Kelâmînüñ kelâmı mazhar-ı i'câz-ı hikmetdür
Varıcağ ol kelâm-ı vâcibü'l-iz'âna 'aşk eyle
- 26 Meveddet 'arz kıl var sükkeri şol Ca'fere luft it
Muħayyel şal kandin ol mezâk-ı câna 'aşk eyle
- 27 Qadîmî fenn-i 'aşkuñ piri vü üstâdı vü şeyhi
Fuzûlizâde ol bî-miş ü bî-aħrâna 'aşk eyle
- 28 Eyü mi hoş midur billâh 'Ahdînüñ nedür hâli
Hâkâyık maħzeni ol şâhib-i divâna 'aşk eyle

170a

- 29 Nedür aħvâli râh-ı 'aşkda üftâde Rindînüñ
Kerem eyle var ol bî-çâreye rindâna 'aşk eyle
- 30 Ümîd-i vaşl ile vü hecr ile geh girye geh hânde
Kılur mı nicedür gör Hürremî giryâna 'aşk eyle
- 31 Aceb hâli nedür derd ü gam ile yâr Hâlinüñ
Mülâzım mı yine şâm u seher erkâna 'aşk eyle
- 32 Kulağdan 'âşık oldum hüsñ ü hulğ u tab'-ı pâkine
O ber-hurdâr olan Rûhî-i pür-fettâna 'aşk eyle
- 33 Aceb mevzün kelâmı hûb tab'ı var imiş dirler
Mu'ammâger Harîrî maħzen-i pinhâna 'aşk eyle
- 34 Unutmasun du'â-yı hayrdan bu 'abd-i giryâni
Der-i sulţân bevvâbı Baba Hândâna 'aşk eyle

⁴⁵ o: vü Dizede, bağlaçla anlam çıkmıyor. "o" işaret sıfatı yapılmıştır.

- 35 Ezel peymānesinūn mest [ü] evgār [u] ḥarābātı
Ḥumāriye mürüvvet eyle var mestāna ‘aşk eyle
- 36 Yanar mı sūzveş ‘aşk ile dāyim cismi ser-tā-ser
Yalıñ yüzli Esirī āteş-i sūzāna ‘aşk eyle
- 37 Yazup bozmağ dem-i şām u seḥer evrāk-ı a‘mālin
Faķiri derdmend ol mūnis-i hicrāna ‘aşk eyle
- 38 Ḥaşıri būriyā dirler ki terk-i būriyā kılmış
Ḳubūr-ı müslimīn içre var ol ‘uryāna ‘aşk eyle
- 39 Zebān-ı Fārsī Türkī edāsın eyleyüp tekmil
Nevāyī tarzına meşgūl olan Ğilmāna ‘aşk eyle
- 40 Şaķın nān u nemek ḥaķķın ferāmūş itdi şanmasun
Arayup Şeyḥ ‘İsāyı bulup dūstāna ‘aşk eyle
- 41 Ten-i fersūdeye şirin şadāsı rūḥ-perverdür
Kerem kıl Şālīḫi maḥtūm-ı hoş-elhāna ‘aşk eyle
- 42 Raķib-i ḥārdan kırtardı mı ol ğonçeyi āyā
Su‘āl it ‘Andelīb-i bī-ser ü sāmāna ‘aşk eyle
- 43 Nice ‘İsāyī meh-rūyuñ görüp imāna gelmişdür
Muḥammed Şāha var ol āfet-i devrāna ‘aşk eyle
- 44 ... Muşlı şeref burcında raḥşān mı yine āyā
Muḥammed Şāha varup Yūsuf-ı Ken‘āna ‘aşk eyle⁴⁶
- 45 Vefāsızmış unuttı añmaz oldu bu dil-efkārı
Hele bizden var ol bī-‘ahd u bī-pāyāna ‘aşk eyle
- 46 Miyān-beste ḳul iken daḫı Abdullāh Hūkkāmuñ
Ferāmūş eylemek lāyık mı ol nādāna ‘aşk eyle
- 47 Aceb meh-pārelerle toptolu mı yine dükkānı
Var İbrāḫim-i Ḥayyātı bulup ferzāna ‘aşk eyle
- 48 Ḥarīmiyi bilene bilmeyene āşinālığ kıl
Sorana sormayana ḥāk ile yeksāna ‘aşk eyle

6. Sonuç

Klāsik Türk (Divan) edebiyatında kaleme alınmış birçok eser bulunmaktadır. Bunlar arasında manzum mektupların önemli bir yeri vardır. Özel veya edebî özellik barındıran bu mektuplarda farklı içerikler söz konusudur. Bunlardan biri de Harîmi'ye aittir.

16. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınan mektubun yazarı için “*Harîmi Efendi*” başlığı kullanılmıştır. Mektubun son beytinde “*Harîmi*” mahlası geç-

⁴⁶ Dizede kalıp gereği kelimelerin yeri değiştirildi (Tamir yapıldı). Dizenin başında farklı bir ibare de bulunabilir. Çünkü Muhammed Şah, üst dizede de yazılmıştır.

mektedir. Fakat mektubun bu dönemde yaşayan hangi şaire ait olduğu belirtilmemiştir. İçeriğinden hareketle bu şairin *Rahimi-zâde İbrahim Harîmi* olduğu söylenebilir. Harîmi bu yüzyılda yaşamış olup divanı dışında birçok tarihi-manzum eser kaleme almıştır. Bu eserlerin çoğu bugün için elimizde olup üzerinde akademik çalışmalar yapılmıştır. Fakat şairin divanına henüz ulaşılammıştır.

Çalışmaya esas mektup metni yazma bir mecmuada bulunur. Mecmua, kendisi de şair olan Kâsîmî tarafından derlenmiş olup farklı şairlere ait manzum mektupları da içermektedir.

Harîmi'nin mektubu, kıta nazım şekliyle yazılmış olup 48 beyitten müteşekkildir. Divanı hat ile kaleme alınan şairin kalıbı "*Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün*"dür.

Mektubun Irak yönüne gönderildiği veya bu duygularla yazıldığı görülmektedir. Harîmi'nin kendisine selam söylemede vekil olarak tayin ettiği kişi saba yelidir. Rûzgâr sembolik bir ifade olup haber ulaştırma yönüyle simge değer olarak seçilmiştir.

Eserin bir bölümü, Irak (Bağdat-Necef) şehir tasviri mahiyetindedir. Burada Harîmi'nin iletişiminin/bağlantısının olduğu işyerleri ve kişilere ait çeşitli bilgiler sunulmuştur. Harîmi'nin eserinde *Bağdat ve Necef* şehirlerinin isimleri geçmektedir. Bu mekânlar ile onlarla özdeşleşen olay ve olgular, şairin hayal dünyasında onun ruh halini yansıtmaktadır. Ayrıca şairin kendisini bunlarla eşleştirdiği görülmektedir.

Mektupta, Bağdat'ta bulunan enbiya ve evliya türbeleri, makamları ve kabirlerine saygı ifadeleriyle selam iletilmektedir. Ayrıca dönem itibarıyla birçok şaire ve Irak'ta bulunan esnafa da selam söylenmektedir. Tüm bu kişiler birer bölüm halinde sırasıyla sunulmuştur.

Harîmi'nin eserinde *Hz. Âdem* ve *Hz. Nuh*'a atıfta bulunulmuş, bunlara saygıyla, manevi hatıralarına selam söylenmiştir.

Mektupta *Hz. Peygamberin* ehl-i beytinden olan kişiler ile ehl-i beytten sayılan bazı kişilerin de adları geçmektedir. Bunlar, İran-İrak coğrafyası ile iletişimleri bulunan kişiler olup isimleri şöyledir: *Hz. İmam Ali*, *Hz. İmam Hüseyin*, *Hz. Abbas* (*Hz. Ali'nin oğlu*), *Hürr*, *İmam Musa Kazım*, *İmam Ali Naki*, *İmam Taki*, *İmam Hasan Asker*, *Selman-ı Farişi*, *Cömerd Kassab*, *Kanber Ali*.

Harîmi, Irak coğrafyasında yaşamış diğer din ve tasavvuf büyüklerinin adlarını da mektubunda zikretmiştir. Bu şahıslar şunlardır: *Maruf-ı Kerhî*, *Hallac-ı Mansur*, *Behlül Dâna*, *Cüneyd-i Bağdâdî*, *Şiblî*, *İmam-ı Azam*, *Şehabeddin Sühreverdî*, *Huteybî Anberânî*, *Nimetullah*. Bununla birlikte, metinde okuyamadığımız fakat *Ays İbn-i Hz. Kenan* okumasına yakın olan bir isim daha geçmektedir.

Eserin önemli bir bölümünde şairlerin adları geçmektedir. Bu bölümde özellikle Bağdat ve civarında yaşamış şairler hakkında çeşitli değerlendirmeler söz konusudur. Bu bölüm bir şiir sanatı ve poetik algı olarak da telakki edilebilir. Bu yönüyle eseri, bir edebî mektup olarak tanımlayabiliriz. Şairlerden övgüyle bahseden Harîmi, bunların özel hayatlarına ait bilgiler de sun-

muştur. Hatta öldüğünü haber aldığı şairleri de tanıtmıştır. Bir kısım kişiler hakkında verilen bilgiler, eserin yazım yılı hakkında da önemli ipuçları sunmaktadır. Buna göre metnin *M. 1581-1582* yılı veya sonrası ile *1585-1594* yılları arası veya öncesinde yazıldığı söylenebilir. Bir diğer ifade ile mektubun yazım yılı en erken *1581* yılıdır. Metinde adı geçen şairler şunlardır: *Fikrî, Keşfî, Feyzî, Kelâmî, Cafer, Fuzulizâde Kadîmî, Ahdî, Rindî, Hürremî, Hâlî, Rûhî, Harîrî, Baba Handan, Humârî, Esîrî, Fakîrî, Hasîrî.*

Bu şairler dışında Harîmî'nin "*gılmân*" olarak tanıttığı şair(ler) vardır. Bir şair mahlası olabilen "*Gulman*" ifadesi, şairlik eğitimi alan gençlere de karşılık gelebilir. Ayrıca mektupta adı geçmemesine rağmen Harîmî'nin "*karındaşum, kâtib-i divân*" olarak tanıttığı bir şahsiyet daha bulunur. Bu kişinin *İntizâmî* adlı bir şair olma ihtimali yüksektir.

Mektupta şair oldukları zikredilmeyip güzel sesleri ile tanıtılan *Sâlihî ve Andelîb* adlı iki kişi vardır. Harîmî, mektupta, *Şeyh İsa ve Abdullah Hükkâm* adlı zatlardan da övgüyle bahsedip onlara selam söylemiştir. Harîmî'nin dönem itibarıyla İran şahı olan *Muhammed Şah*'ın adını zikrettiği görülmektedir. Eserde bu şahıslar dışında, büyük bir ihtimalle Bağdat'ta terzilik yapan *İbrahim Hayyat / Terzî*'nin de adı zikredilmektedir.

Mektupta edebiyat kaynaklarında hakkında bilgi bulunmayan *Kadîmî* mahlaslı şaire ait bilgiler söz konusudur. Buna göre şair bu dönem yaşamış aynı mahlaslı diğer iki şair dışında farklı biri olup *Fuzulizâde* olarak tanıtılmıştır.

Harîmî'nin manzum mektubu vasıtasıyla şair bir kardeşi olan *İntizâmî* hakkındaki bilgiye ulaşılmıştır.

Mektupta yazıdan ve şahsımızdan kaynaklı anlam verilemediği için okunamayan bazı yazılar mevcuttur. Ekte verilen Arap harfli bölüm vasıtasıyla okuyamadığımız bölümler akademisyenlerin dikkatine sunulmuştur. Bunun yanı sıra yaptığımız hatalı okumalarımızın hoş görülmesini ümit ediyoruz.

Bu çalışma sayesinde, bu türden eserlerin, şiir sanatı ve şairler hakkında, bir anlamda bir *poetika* özelliği taşıdığı görüşü hâsıl olmuştur. Bu türden metinler bir yönüyle muhtasar birer tezkire özelliği göstermektedir. Bu mektup ve mecmuada geçen diğer manzum mektupların karşılaştırmalı olarak değerlendirileceği bir yazı için gerekli adımların atılması tarafımızdan düşünülmektedir. Bu bağlamda gerekli çalışmalara başlamış bulunmaktayız.

7. Kaynaklar

AK, Coşkun: *Bağdatlı Rûhî Divanı*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001.

ARSLAN, Mehmet: "İntizâmî", *Türk Edebîyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, 2014, Erişim tarihi: 17.03.2019, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2841>.

ARSLAN, Mehmet: *Osmanlı Saray Dügünleri ve Şenlikleri II - İntizâmî Sürnâmesi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009.

AYDEMİR, Yaşar: "Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, Ankara 1999.

DURKAYA, Hayriye: *Handanî Divanı*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Erzurum 2017.

HARMANCI, M. Esat: *Süheylî Divanı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, Ankara 2017, Erişim linki: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklen-ti/55750,suheyli-divanipdf.pdf?0>.

<https://ottomanhistorians.uchicago.edu/sites/ottomanhistorians.uchicago.edu/files/rahimizade.pdf>, Erişim tarihi: 01.02.2019.

İÇLİ, Ahmet: “Mardinli Akli ve Manzum Mektubu”, *Litteraturca, Journal of Turkish Language and Literature*, Volume: 4, Issue: 3, Summer 2018, Doi Number: 10.20322/littera.429172.

İPEKTEN, Halûk - İSEN, Mustafa - TOPARLI, Recep - OKÇU, Naci - KARABEY, Turgut: *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

KADIOĞLU, İdris - EMİRİ, Ali: *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, İstanbul 1328.

KARAAĞAÇ, Günay - ESKİKURT, Adnan: *Rahimizâde İbrahim Çavuş, Harimî Kitab-ı Gencine-i Feth-i Gence*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2010.

KÂSİMİ: *Bahru'l-Maarif*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Yazma Eser Koleksiyonu, ASL Mec 625., 270 yk, (1625).

KAYABAŞI, Bekir, *Kafzade Faizi, Zübdetü'l-Eşâr*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Malatya 1997.

KILIÇ, Filiz: *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010.

KURNAZ, Cemal - TATÇI, Mustafa: *Mehmed Nâil Tuman Tuhfe-i Nâil-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Cilt: 2, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.

KUTLUK, İbrahim: *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

KÖKSAL, M. Fatih: “Fakîrî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, Erişim Tarihi: 21.03.2019, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1019>

MERMER, Ahmet: *Kütahyalı Rahîmî ve Divanı*, Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları, İstanbul 2004.

ÖZCAN, Abdulkadir (hzl.): *Şeyhî Mehmed Efendi Şakâ'ik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri “Vakâyiü'l-Fuzalâ”*, Cilt: 3, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

ÖZTÜRK, Murat: *Handânî'nin Gazelleri (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2002.

SOLMAZ, Süleyman: *Ahdî ve Gülşen-i Şuarası*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

SÜREYYA, Mehmed: *Sicill-i Osmanî*, Matbaa-i Amire, Cilt: 4, İstanbul 1311.

TUMAN, Mehmet Nail: *Tuhfe-i Nâil, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, “Kadîmî” maddesi, Cilt: 5, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.

ULUDAĞ, Süleyman: *Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü*, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2012.

